

**Ioan Chindriș, Niculina Iacob,
Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay,
Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana
Moldovan, Ana Maria Roman-Negoi,
*Cartea românească veche în Imperiul
Habsburgic (1691-1830)***

Gabriela MIRCEA

Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
National Museum of the Union, Alba Iulia
e-mail: peace_gabi@yahoo.com

Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691-1830)

Research on Old Romanian books has a history of over one century, of one century and a half, to be more specific, in the Romanian cultural space. Old Romanian books, periodized in the Romanian space between 1508 and 1830, have so far not been the subject of research in a European context, with the exception of a few comparative surveys with the neighbouring countries. These surveys suggest the conclusion that from 1691 to 1830 (from the beginning of Habsburg rule in Transylvania to the upper conventional limits of Old Romanian literature) the evolution of culture, illustrated by the production of books, took place in a South-Eastern and Western European cultural context. Given these coordinates and referring globally to the concept of the investigation, the aim of this book is to acquire in-depth knowledge about the image, the content and the role of the Romanian books printed in the Habsburg Empire, in the Romanian language, regardless of the place of their publication, and about the books printed by Romanian authors, regardless of the language in which they were published, in the same geographical space of Transylvania, from 1691 to 1830

Un impresionant și deosebit de util volum, ca instrument de lucru îndeosebi (dar nu numai, ci și ca sinteză tematică, bibliografică, istorică și culturală, documentaristică etc., până la urmă, la nivelul consecințelor secundare, terțiare etc. ale acumulării unui foarte bogat material informativ, în ciuda caracterului său analitic și descriptivist predominant), la format mare (ca un veritabil “*in folio*”, de peste 1010 pagini), vedea lumina tiparului în 2016, în condiții grafice impecabile¹, la Editura Mega din Cluj-Napoca.

Lucrarea a fost lansată în timpul desfășurării la Alba

Iulia, în 24-25 noiembrie 2016, a Conferinței “*Bibliologie și patrimoniu cultural național. Cartea românească veche în imperiul Habsburgic (1691-1830). Ediția a X-a*”, ea fiind, de fapt, produsul final al unui Grant CNCIS, *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități, culturale*, derulat în colaborare, de către personalități incontestabile ale bibliografiei românești vechi, din vremea de acum, de la Alba Iulia (Eva Mârza, Ana Maria Roman - Negoi), Cluj-Napoca (regretatul Ioan Chindriș, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun) și Suceava (Niculina Iacob),

reprezentante, ale *Universității "1 Decembrie 1918"*, ale *Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca* și *Universității „Ștefan cel Mare”* din Suceava. Patronajul grantului i-a revenit Evei Mârza, prof. univ. dr. la *Universitatea "1 Decembrie 1918"* din Alba Iulia, care a și elaborat și semnat condensata și inspirată *Introducere* a lucrării (p. 5-64), tradusă integral în limba engleză (p. 65-129). Osatura documentaristică și bibliografică, corespunzătoare unui imens volum de muncă, fiind asigurată, inițial, de fișele multiple și laborioase ale regretatului Ioan Chindriș, duse mai departe și îmbogățite, inclusiv ca titluri, redactate pe calculator, pentru a fi publicate, prin strădania și consecvența unui redutabil trio de specialiste în bibliografia românească veche, constituit din Niculina Iacob, Anca Elisabeta Tatay și, nu în ultimul rând, Otilia Urs, precum și de cercetătoarele de la Alba Iulia, cu contribuții întregitoare. Astfel, lucrarea, deși inițial ea a izvorât din concepția regretaților specialiști în bibliografia românească veche, care au fost Ioan Chindriș și Iacob Mârza (implicat desigur de asemenea în conceperea unui atare plan de bătaie, putem considera), purtătorii de drapel recunoscuți ai școlilor "*vechi bibliografice*" de la *Cluj-Napoca* și *Alba Iulia*, alături de alți cercetători de prim rang, neimplicați neapărat în acest proiect, din aceleași centre, ca Mihai Alin Gherman, Cornel Tatai-Baltă etc., prin forța împrejurărilor, *a ajuns să fie finalizată*, în conținutul său științific, de bibliografiere propriu-zisă a vechilor tipărituri (de finalizare și uniformizare a fișelor de cărți vechi, de îmbogățire a lor etc.), *de forțe aproape exclusiv feminine*, ceea ce relevă faptul că vremurile oglindite de sloganul heraldic mobilizator al lui Franz Joseph, *Viribus unitis* (discriminator în chip evident al femeilor, dar atunci probabil, mai nimeni nu se crampona de o discriminare generalizată, care părea extrem de firească), sunt mult schimbate actualmente, când, iată, femeile pot duce singure (sau aproape singure, practic, doar cu colaborarea lui Bogdan Crăciun), la bun sfârșit (pot finaliza cu adevărat), *un ambițios și extenuant proiect*. Și dăruirea totală a Niculinei Iacob, care s-a refugiat într-o muncă acerbă, pentru a înlocui și pierderea regretatului cercetător, care a fost Ioan Chindriș, colaborator apropiat, a fost exemplară, creând prin munca susținută liantul de care admirabila echipă amintită, condusă de Eva Mârza, avea nevoie.

Dar să revenim la conținutul lucrării, structurat, în continuare, astfel: *Metodologia alcătuirii repertoriului* (p. 130-134); *Bibliografia* (p. 135- 169); *Depozite* (p. 170-171).

Lucrarea propriu-zisă conține fișele bibliografice ale mai multor ediții tipografice apărute, după reconquista austriacă (deci după 1691), în diverse centre tipografice românești, de pe teritoriul imperiului bicefal, respectiv în perioada 1691-1830, după cum urmează (în amplul capitol *Centre tipografice*, p. 174-938): *Abrud*, p. 174 (1 ediție, o foaie volantă); *Alba Iulia (Bălgrad)*: p. 175-179 (3 ediții); *Arad*, p. 180 (1 ediție, o foaie volantă); *Blaj*, p. 181-335 (106 ediții); *Brașov*, p. 336-361 (30 ediții); *Bratislava*, p. 362 (o ediție: Nicolaus Olahus, *Hungaria sive de originibus gentibus...*, Bratislava, 1735); *Buda*, p. 364-589 (211 ediții); *Cernăuți*, p. 590-602 (10 ediții); *Cluj*, p. 603-629 (28 ediții); *Kalocsa*, p. 630-631 (1 ediție); *Karlowitz*, p. 632 (1 ediție, o ortografie slavonă și valahă, din 1778); *Liov (Lemberg)*, p. 633-636 (4 ediții); *Oradea*, p. 637-659 (35 ediții); *Pesta*, p. 660-668 (8 ediții); *Râmnic*, p. 666-682 (13 ediții); *Sibiu*, p. 683-830 (151 ediții); *Șumolen Cinc*, p. 831- 835 (3 ediții); *Timișoara*, p. 836-838 (2 ediții); *Tirnavia (Sâmbăta Mare)*, p. 839 (1 ediție); *Veneția*, p. 840-842 (2 ediții); *Viena*, p. 843-938 (91 ediții).

Aceste 703 ediții bibliografiate, sunt *realmente certe și minuțios descrise* de către autoare, cu veritabile și diverse contribuții bibliografice înnoitoare pe deplin sau numai întregitoare, de care, în mod sigur, la reeditarea BRV-ului ar trebui să se țină cont, chiar și ca metodologie unitară, sintetizatoare, dar și modern analitică.

Observăm, conform acestei statistici (care nu este însă exclusivă sau exhaustivă), că modelarea culturală cea mai intensă a românilor din imperiul austriac, s-a petrecut, în răstimpul delimitat, dinspre *oficina Universității din Buda*, care a început să emită abia din 1780 (și este vorba despre *Secția în limba română* a acesteia, care figurează în volumul de față cu 211 ediții), urmată de emisunile tipografice ale Sibiului (151 ediții), Blaj (106 ediții), Viena (91 ediții), Oradea (35 ediții), Brașov (30 ediții), Cluj (28 ediții), Râmnic (13 ediții) etc., celelalte centre fiind menționate cu contribuții mult mai modeste, dar este vorba în principal, cu rare excepții (când au fost bibliografiate unele foi volante, oricum acestea din urmă nu sistematic) doar, *grosso modo*, de *ediții de cărți, așa cum titlul lucrării ne și specifică în chip manifest*, pentru că autoarele nu și-au propus, în nici un caz, obiectivul, nerealist (probabil imposibil de configurat în integralitatea sa), de a bibliografia întreaga producție tipografică pentru români a zonei circumscrie și a timpului delimitat, ci doar *entitățile tipografice mai reprezentative (cele cu adevărat reprezentative)*, inclusiv sub aspectul conținutului lor textual mai

amplu, *încadrabile categoriei de carte* (care, în principiu este definită, ca o tipăritură de cel puțin 80 pagini, oricum de peste 80 pagini, prevăzută cu *coperți tari*, spre deosebire de *coperțile moi* ale broșurilor etc., dar și așa *definiția este doar aproximativă*, cum bine se poate observa, și de fapt în cursul volumului nu s-a făcut întotdeauna diferențierea strictă dintre *carte*, *cärticică* sau *libellus*, *broșură* și *foaie volantă* – delimitarea dintre acestea fiind desigur adeseori, în general, incertă – , ceea ce însă nu are o importanță chiar atât de mare, în acest context, deoarece lucrarea în cauză este una de *curajoasă destelenire tematică și bibliografică*, pe suportul căreia totul se poate perfecta și profunda).

În continuare, pe câteva zeci de pagini (p. 939-992), se discută problematica așa-ziselor *Cărți cu existență incertă*. Despre repartizarea exemplarelor incerte, pe centre, observăm, următoarea situație: *Abrud*, p. 939 (1 exemplar); *Blaj*, p. 393-953 (149 semnalări, multe din ele sunt ediții certe însă, în optica noastră); *Brașov*, p. 963-965 (8 semnalări); *Buda*, p. 965-972 (26 semnalări); *Cluj*, p. 972 (1 semnalare); *Karlowitz*, p. 973 (1 semnalare); *Oradea*, p. 973 (2 semnalări); *Râmnic*, p. 973-974 (6 semnalări); *Sibiu*, p. 975-986 (61 semnalări); *Timișoara*, p. 986 (2 semnalări); *Tirnavia (Sâmbăta Mare)*, p. 986 (1 semnalare); *Viena*, p. 986-992 (27 semnalări). Acest capitol, deosebit de incitant, redactat cu multe luări de poziție critice, memorabile, de către Otilia Urs, ne solicită în mod deosebit atenția, pentru că, observăm, cele mai multe semnalări incerte de tipărituri sunt legate de officina tipografică a Blajului (149 semnalări, mai multe chiar decât cele certe, cifrate la 106 semnalări!), or numărul acestora, atât de mare, dă în mod serios de gândit!

Apoi, în structura lucrării, urmează 4 semnalări de tipărituri fără loc de apariție (p. 992), *Reprezentarea cronologică a cărții românești vechi din Imperiul Habsburgic (1691-1830)* (p. 993-1010) și în final *Reprezentarea cartografică a centrelor tipografice* (foaie dublă nenumărată).

În continuarea prezentării generale făcută anterior, dăm curs câtorva comentarii personale, care relevă, din interior, importanța lucrării recenzate, prin noile judecăți critice și discuțiile constructive, pe care le provoacă, cu privire la tipăriturile vechi blăjene certe și incerte, de exemplu, ceea ce este deosebit de stimulatив pentru cercetarea bibliografică veche românească.

De ce s-ar fi putut tipări un *Catebism mic roman (Parvus Catechismus Romanus)*, la Blaj în 1763, deși în lucrarea recenzată acum se consideră, teoretic, că acest lucru nu ar fi fost posibil? În opinia noastră pentru

că este menționat în mod absolut indubitabil, cu *titlul în sine* de *Cathechism* (și, la Blaj nici un *Catechism*, nu neapărat roman, în limba română, nu a fost neapărat numit ca atare, în perioada aceasta timpurie a tiparului local², ci ca *Învățătura creștinească* sau, în latină, *Doctrina christiana*) în lista lui Iosaphat Devai din 1772, la poziția a 8-a, a subdiviziunii intitulată *Doctrinae Christianae*, la modul: „*Parvus Catechismus Romanus ab Ecclesia ap[p]robatus cum brevi adjectione et confirmatione quattuor punctorum Sacrae Unionis anno 1763 impressa*”. Era, în mod evident, un *Catebism mic*, editat inițial la Roma (de aceea i se zicea „Romanus”), cu o „*scurtă adăugire și confirmare a celor 4 puncte ale Unirii*”. Pe aceeași listă, a cărților de *Doctrină creștină*, la poziția a 4-a figurează: „*Doctrina dogmatica Episcopi Petri Pauli Aaron ad Clerum missa quattuor puncta Sacrae Unionis cum refutatione nonnullarum adversus eam objectionum continens*”, fără an de apariție, probabil din 1763, putem considera, pentru că, acest titlu poate fi identificat (sau poate totuși nu!; poate titlul ar corespunde, în limba română, unor *Învățături dogmatice*, nu *creștinești*!), cu probabilitate, cu *Învățătura creștinească*, Blaj, 1763 (care apare în *Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis/ B*, circa 1830, ms. 445, de la *Biblioteca Academiei* din Cluj și la diferiți autori, inclusiv la Daniela Poenaru), lucrare destinată uzului clerical (!). Aceasta era, oricum, o lucrare de sine stătătoare, diferită de *Catebismul mic* din 1763, în sursa documentară din 1772. Este motivul pentru care Ioan Mircea, editorul documentului, considera ca demnă de luat în seamă o atare ediție, ca fiind diferită de edițiile *Învățăturii creștinești*, text îndeobște editat la Blaj, până atunci (!) și e bine să nu uităm îndemnul, mereu reluat, al cercetătorului albaiulian de a asculta cu atenție mesajul documentelor trecutului, în chiar litera și spiritul lor (atât cât putem). E clar, nu sunt dubii, că sunt *două titluri distincte*, de tipărituri blăjene, în lista lui Iosaphat Devai, care nu se confundă una cu alta, unul cu altul, ca *reale* imprimări ale officinei locale. Tot acolo, la poziția a 2-a, era amintită și o altă *Învățătura creștinească*, în ediția sa din 1757, sub forma: „*Doctrina Christiana ex probatis authoribus collecta ad usum Scholasticae Inventus cooptata, cum adjecto de Sacra Unione colloquio anno 1757 primum idioma Valachico, tum Latino typis Balasfalvensibus edita*”, care în 1757 a fost tipărită, cum reiese din textul transcris, întâi *în limba română* și tot atunci, în același an, imediat după cea românească, *în limba latină*. Ediția latinească a acestei *Învățături creștinești*, din 1757, figurează atât în BRV, II, nr. 303, p. 137-139, cât și în lucrarea analizată acum

în principal de noi, cu o descriere minuțioasă, dar cea în limba română, care și ea a fost în mod absolut cert imprimată, în același an, nu figurează nicăieri, se pare, decât în *Tipografia din Blaj în anii 1747-1830* (Albă Iulia, 2008), precum și în *Lista cărților incerte* al prezentei lucrări bibliografice. Este foarte lăudabil, și așa, sub semn de dubiu, faptul că informația a fost preluată în lucrarea recenzată acum și dusă mai departe, pentru că, la un moment dat, cu probabilitate, ar putea fi identificate exemplare ale sale (chiar și fragmentare). Existența sa nu poate fi pusă sub semnul îndoielii, chiar dacă acum nu se mai păstrează exemplare, sau nu au fost încă identificate.

Practica de-a tipări cărți atât în română, cât și în latină, mai ales cele de dogmă, era generalizată, în perioada lui Petru Pavel Aaron, fie că era vicar, fie episcop, și se poate ilustra acest aspect, îndeosebi, prin *Floarea adevărului*, pe care a tradus-o și a editat-o la Viena în 1752, nemulțumindu-se doar cu ediția în limba română din 1750. Din fericire autoarele opus-ului de față au identificat un exemplar în colecția Bayerische Staatsbibliothek din München, pe baza căruia au făcut descrierea, în premieră în bibliografia noastră, a acestei tipărituri. Conform aceleiași surse (lucrarea evaluată acum), un exemplar ar exista și la Biblioteca Națională a României (probabil o copie după exemplarul de la München, credem noi, un original având o valoare extrem de mare, ca a unicatului de la Budapesta al ediției din 1750 – și iată sunt puse în discuție tipărituri deosebit de rare, aproape dispărute fizic din lumea actuală!). Este o contribuție bibliografică deosebit de importantă a realizatoarelor lucrării recenzate (însă la referințele bibliografice ale acestei tipărituri vieneze, datorată episcopului Petru Pavel Aaron, nu se face trimitere și la Ioan Mircea, căruia i se datorează nu numai resemnalarea, pe bază documentară incontestabilă, a existenței acestei ediții, pe urmele lui Zenovie Pâclișanu, deosebit de importantă, ci și a celei de la Roma din 1761, tot în latină, a călugărilor de la Mănăstirea Grotta Ferrata, care și aceasta este o contribuție bibliografică importantă, pe deplin admisibilă (din păcate aceasta din urmă nu figurează nici măcar în *Lista cărților incerte* a volumului de față, e drept, întemeiat, pentru că nu a apărut între granițele Imperului austriac, dar, poate, nu era chiar rău dacă ar fi fost amintită succint în legătură cu ediția de la Viena din 1752, care în 1761 era, în chip absolut evident, doar reeditată la Roma!), pe baza editării după original a listei lui Iosaphat Devai din 1772.

În cadrul aceluiași program de culturalizare teologică blăjeană, *Soborul de la Florența* al lui Petru

Pavel Aaron, din 1762, a fost imprimat simultan, și el, în română și în latină, conform textului documentar: „*Episcopi Petri Pauli Aaron epistola ad Suos Diaecsanos definitionem Concilii Aecumenici Florentini circa quattuor puncta Sacrae Unionis cum subscriptione Patrum Concilii anno 1762, tum Latino, tum Valachico idiomate impressa*”. Ediția latinească este cunoscută BRV-ului, cea românească însă nu este cunoscută, din nou, ca și în cazul *Învățăturii creștinești* din 1757, semn că exemplarele acestei ediții în limba română s-au pierdut toate (sau încă nu au fost identificate exemplare ale sale în colecțiile de carte de la noi). În 2008 se sublinia *tipărirea îndubitabilă* a acestei ediții, respectiv a *Soborului de la Florența, în limba română*, care, din păcate nici măcar în *Lista titlurilor de Blaj incerte* nu apare, în lucrarea de față. Dar, această ediție blăjeană în limba română a existat în mod absolut cert, ea nu poate fi inclusă pe o *Listă a tipăriturilor blăjene incerte*, pentru că este o contradicție noțională între *cert* și *incert*, evidentă. De aceea, considerăm că, probabil trebuia redactată o *Listă a tipăriturilor certe*, care nu se mai păstrează sau doar nu au fost semnalate bibliografic până acum, separată de *Lista tipăriturilor incerte*, dar și așa este deocamdată foarte bine, pentru că problematica este resupusă analizei publice și decelările se pot face. Existând aceste practici clare de dublare a tipăriturilor dogmatice blăjene, cu ediții paralele, atât în latină, cât și în română, este de admis că titlurile avute în mod special în atenție, prin comentariile noastre de față, respectiv *Catechismul mic romano-catolic*, după o ediție romană, de Blaj din 1763 și *Învățătura creștinească*, tot de Blaj, și tot din 1763 să fi fost tipărituri (adică ediții) distincte, iar *Catechismul* ar fi putut fi editat chiar și în limba latină, titlul redat de Iosaphat Devai nefiind o traducere în limba latină, ci, *chiar titlul lucrării respective*, care putea fi o *lucrare de edificare creștină și culturalizare teologică, după model apusean, și în limba culturii teologice europene, latina*, a clerului unit și o *încercare de racordare a universului său de educație doctrinară la cultura înaltă a vremii (!)*. Și dacă nu ar fi avut similitudini textuale 100%, oricum de conținut, în mare, le-a avut, vrând-nevrând, și nu ar fi fost o variantă în limba latină a *Învățăturii creștinești*, din 1763, acest *Catechism mic roman*, în limba latină (putea fi și în limba română, titlul fiind tradus în latină, în cadrul documentului din 1772, tradiția acestor tipărituri de la Roma, coborând până la 1677, cel puțin, cum bine se știe – și ne referim la „*Katekismo Krīstinesko*”, în limba italiană denumit *Dottrina Christiana* însă, care era în 12°, de doar 2 foi+35 pagini, al lui Vito Piluzio, la care ne duce în primul rând gândul, el fiind un adevărat

Catebism mic, la propriu), ar fi putut realmente apărea la Blaj. Tot în acel an, se tipărea acolo Ioan Damaschinul, *Opera philosophica et theologica*, Blaj, 1763, care, iată denotă un program clar de culturalizare latină, europeană, al episcopului Petru Pavel Aaron, pus în derulare pentru instruirea superioară a clerului propriu, îndeosebi, dar și a învățăceilor și enoriașilor, cu dare de mână și studii mai înalte (câți vor fi fost și dintre aceștia, la vremea respectivă), pentru că și societatea românească a vremii, din sânul Bisericii greco-catolice transilvane, a fost stratificată, social-economic și cultural, capabilă, prin anumite eșantioane ale sale, să se alinieze la valorile spirituale continentale și să recepteze o astfel de apariție tipografică (iar în acest context acest *Catebism mic roman* ar fi putut fi tipărit chiar și în limba latină, dar acesta nu este decât o presupunere). Ca atare, sub aspect teoretic, considerăm că nu se poate face identificarea lui *Parvus Catechismus Romanus*, din 1763, cu *Învățătura creștinească*, din același an, chiar așa ușor, deși, în privința conținutului textual, ar fi putut corespunde aproape integral – sub aspectul edițiilor tipografice însă ele par a fi diferite – , chiar dacă cea din urmă ar reprezenta traducerea în română a textului latin al celei dintâi (ceea ce însă nu pare a fi fost), sau chiar dacă *Doctrina dogmatică* din 1763 ar fi diferit de un *Catebism propriu-zis!* Meritul lucrării recenzate de noi acum este însă acela că reactualizează toată această problemă, deosebit de complexă, a tipăriturilor vechi românești așa-zis „incerte”, îndeosebi a celor blăjene, în mod special încalcită, ridicând-o la un nou nivel de abordare și multe din interpretările *Otiliei Urs* sunt demne de a fi luate în considerare, contribuția sa de ansamblu fiind deosebit de meritorie, din acest punct de vedere.

Dar să revenim la lucrarea recenzată în ansamblul său. Nivelul de ansamblu al acesteia este realmente ridicat, atât grație substanțialei și profesionalei sale componente de bibliografie veche românească, cât și studiului introductiv realizat de patroana proiectului, care, tradus integral și în limba engleză, contribuie la difuzarea unei esențiale problematice culturale și identitare românești moderne (și actuale, pentru că România, inclusiv teritoriile și locuitorii acestora, care aparținuseră cândva Imperiului Austriac, ulterior devenit Austro-Ungar, nu a/ sau nu au/ intrat în Europa abia în 2007!) la nivel european, inclusiv la racordarea mai corectă a Europei (care în general nu prea vrea să țină cont de noi așa cum suntem, percepându-ne, din motive politice, desigur, legate îndeosebi de istoria noastră contemporană, destul de deformat) la identitatea reală (și la contribuția lor însemnată la dezvoltarea generală a societății umane de pe teritoriul continentului, de care nu au fost ruși, dar nu în totalitate, decât câteva decenii, în vremurile

apropiate), actuală și trecută, a românilor. Ca atare, meritul incontestabil al Evei Mârza și contribuția sa importantă la realizarea lucrării este acela de *modelare tematică originală*, din momentul în care a formulat proiectul CNCISIS (pe care l-a și câștigat, pentru a fi finanțat, îndeosebi grație implicării proprii, dar și cu contribuția și meritele individuale ale celorlalți membri ai echipei, pentru că până la urmă *meritul este cel al echipei întregi*), cât și cel al redactării, din perspectivă românească (și autoarea este slovacă, născută la Bratislava, din părinți slovaci, ceea ce face și mai credibil discursul său!) a problematice mari istorice, culturale și identitare, pe care volumul o argumentează, la superlativ, putem considera, *din această perspectivă deosebit de corectă și din interiorul problematiceii*, nu din afara sa.

De ce este *originală* această *modelare tematică, sintetică* (dar și atât de analitică și descriptivistă)? Pentru simplul motiv că nimeni până acum nu a mai abordat în sine, în exclusivitate, o astfel de tematică fundamentală, atât de dificilă și laborioasă, de necesară, într-o manieră atât de unitară (organică), susținută și convingătoare, prin înseși dovezile bibliografice etalate, cu contribuții bibliografice, istorice, culturale, documentaristice extrem de bogate și imposibil de contestat!

Lucrarea deschide noi posibilități de înțelegere și interpretare legate de *modernizarea societății românești în ansamblul său, demonstrând ce rol a jucat în acest sens puternica influență culturală și politică exercitată de stăpânirea austriacă.* Realitățile culturale în care românii din imperiu au trăit în perioada 1691-1830, așa cum le oglindesc produsele tiparului, se constituie într-o variabilă *placă turnantă a osmozei culturale european-românești*, cu repercusiuni importante asupra evoluției întregului spațiu cultural românesc. Pentru noi, este mai evident ca înainte, după parcurgerea paginilor acestui volum, că, dacă nu ar fi existat acest *dialog cultural fundamental cvasipermanentizat* (oricum menținut la standarde înalte, și românii s-au ridicat la nivelul celor mai înalte imperative culturale ale spațiului și timpului circumscrise în lucrare), respectiv dacă nu s-ar fi creat *eferescența culturală iluministă și reformistă austriacă* (din timpul Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea, dar și al perioadelor următoare, până la 1830), la care și românii au aderat, fiind luați de valul marilor transformări conceptuale și ideatice, care se petreceau în acest spațiu central-european, făcând posibilă apariția *Școlii ardelenice* și mai apoi a *Școlii latiniste* etc. În lipsa acestei importante modelări și osmoze, în mod aproape sigur, românii ar fi continuat să scrie și acum cu alfabet chirilic și nu ar fi avut conștiința originii lor

latine, care acum s-a cimentat (contestată de unii tot mai mult, în vremurile din urmă, în sensul unei înrudiri mai puternice și mai de fundament, mai profunde, a românilor cu latinitatea, dinaintea cuceririi romane a Daciei, ceea ce, dincolo de nu neapărat inerente exagerări, este desigur deosebit de interesant!), sub influența contactelor puternice cu cultura europeană, contribuind mai apoi la plămădirea unei reale identități naționale.

Note:

1. Deși masiv, inclusiv în grosime, volumul are o adevărată organicitate fizică și estetică. Legătura sa este solidă, copertile cartonate, îmbrăcate în hârtie bleumarin (culoare pe cât de sobră, pe atât de elegantă), sunt ancorate cu forțașuri (cu motivul stilizat al crinului, elegante), la corpul cărții, inclusiv cu sugerarea unui *capital band* bicolor (bleumarin-alb), în maniera vechilor legături de carte, ceea ce relevă seriozitatea și profesionalismul celor care au conceput formal volumul, până la detalii deosebit de semnificative. Foarte frumoasă și consonantă cu subtilități, coloristic, stema austro-ungară de pe coperta I recto, din timpul lui Franz Joseph, cu înscrisul său heraldic binecunoscut, *Viribus unittis*, dar, poate, tematica ar fi impus așezarea în acel loc a unei steme a Imperiului Austriac de până la 1830, mai adecvată conținutului. Inspirată, în mod deosebit, a fost alegerea hârtiei, ca grosime, textură și culoare (ușor gălbuie), aflată în

discret dialog cromatic cu coperta, inclusiv cu *capital band*-ul.

2. Deși în 1760, deci înainte de 1763, se compactau 104 exemplare de *Catechisme* și încă nu s-a putut stabili cărei ediții îi aparțineau acestea. Să fi existat o ediție a *Catehismului romano-catolic*, de Blaj, dinaintea de 1763?

Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691–1830)

Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691–1830)